

PRAKTICKÉ VNÍMANIE OKAZIONÁLNEHO SLOVA

VIKTOR CERULA

Stupeň, forma, ročník štúdia: PhD., externá, 1.

Študijný program: slavistika

Konzultantka: doc. PhDr. Darina Antoňáková, CSc.

Kľúčové slová: okazionálne slová, okazionalizmy, nové slová

Okazionálne slovo, jeho slovtvorba a problematika sa začala skúmať relatívne nedávno. Vo všeobecnosti sa považuje rok 1957 za rok, kedy sa termín „okazionálne slovo“ objavil v knihe N. I. Feľdmana *Окказиональные слова в лексикографии* (Vinogradov, 2001, s. 122). Avšak úvahy o niečom novom v jazyku sa vyskytujú už od roku 1803, keď A. S. Šiškin kritizuje to, že poniektorí autori ničia jazyk používaním cudzích slov, respektíve, že poniektorí vymýšľajú namiesto slov, ktoré sa v jazyku nachádzajú nové novotvary (Antoňáková, 2003, s. 51). Podľa V. S. Vinogradova (2001, s. 122) prvým, kto použil termín okazionálne výrazy v tlači (окказиональные выражения) bola Rozália Šor, ktorá daný termín použila vo svojej knihe „*Язык и общество*“.

Od tohto obdobia sa tomuto termínu venovali v lingvistike viacerí vedci, ktorí skúmali a ešte stále skúmajú okazionálne slová z rôznych aspektov (slovtvorného, lexikologického, lexikografického, prekladateľského, štylistického, aspekt literárnej kritiky, publicistiky, komunikatívne okazionalizmy atď.).

Jedným z problémov sa javí dekodovanie „nového“ v jazyku. Pri dekodovaní okazionálnych slov sa signifikantným javí vzdelanie, jeho sociolingvistické pozadie. Štekauer a kol. (2005) uskutočnil výskum zameraný na potenciálne vytvorenie slov. V dotazníkoch mali informanti na základe obrázku pomenovať objekty, ktoré ešte neexistujú v anglickom jazyku, alebo vybrať jedno z navrhovaných riešení a označiť na stupnici pravdepodobný výskyt v jazyku za: veľmi pravdepodobné, pravdepodobné, nepravdepodobné a veľmi nepravdepodobné. Štekauer a kol. prišli k záveru, že informanti s vyšším vzdelaním preferujú presné slová, zatiaľ čo informanti s nižším vzdelaním majú tendenciu k ekonomizácii. Navyše obe skupiny informantov vnímajú „neproduktívnosť“ dosť silne aj keď relatívne vysoký počet pravdepodobných odpovedí nasvedčuje o ich kreatívnosti k pomenovaniu nových vecí. Navyše uvedomelosť si správnych gramatických javov je väčšia u informantov s vyšším vzdelaním.

V tomto prípade sme sa s využitím dotazníka pokúsili o zanalyzovanie praktického vnímania okazionálneho slova berúc do úvahy aj ostatné aspekty (vzdelanie, vek, ovládanie jazyka, atď.) informantov. V tomto článku budeme za okazionálne slovo považovať aj potencionálne slová nakoľko neexistuje jednotnosť názorov na daný problém.

Podľa nášho názoru sociologické aspekty majú veľký vplyv na vnímanie okazionálneho slova, preto dotazník vyplňali dve skupiny informantov: žiaci stredných škôl a študenti vysokých škôl a učitelia. Dotazník bol zameraný na dešifrovanie slovenských okazionálnych slov bez kontextu, ale aj s kontextom, pretože predpokladáme, že aj kontext vplýva na dekodovanie nového slova.

Výsledky nášho výskumu sme rozdelili na dve skupiny: skupina učiteľov a študentov a skupina stredoškôľakov. V práci sme zamýšľali zadeliť taktiež správne a nesprávne dešifrovanie daného okazionálneho slova, tiež na dve skupiny: dešifrovanie do 50 % a nad 50 % správnosti. Avšak po zanalyzovaní všetkých relevantných slov sme prišli k záveru, že rozdelenie do skupín s percentom do a nad

50 % dešifrovania nie je dostatočné nakoľko by výsledky boli viac-menej identické. Na základe tohto faktu sa pokúsime o konkrétne zanalyzovanie každého okazionálneho slova z dotazníka deliac ich iba na skupiny (1) učiteľov a študentov a skupinu (2) žiakov.

Čo sa týka 80 – 100 % správnych odpovedí v prvej skupiny, k týmto slovám môžeme pridať: neveselie, zmysluprázdny, egológia, tlakári, vredári, platničkári, knihonosič, prebohapustý, a4izmy. V druhej skupine takúto percentuálnu úspešnosť dosiahli u slov: neveselie, zmysluprázdny, egológia, tlakári, vredári, platničkári, knihonosič.

Všetky ostatné okazionálne slová boli dekodované prvou i druhou skupinou pod 50 % úspešnosťou: nábohužstvo, protichlady, vladovláda, ovtáčenie, jemnosluchý, dujba, dvojduchý, trojduchý, dojazvečiť. V druhej skupine slová prebohapustý a a4izmy dosiahli úspešnosť dekodovania na úrovni 60, resp. 70 %.

Berúc do úvahy kontext, ktorý, predpokladáme, vnáša nové videnie, nové dekodovanie daného slova, bol nápomocný, avšak nie do takej miery signifikantný, ako sme predpokladali. V mnohých slovách informantom text pomohol: v slovách **ovtáčenie**, **dvojduchý**, **trojduchý** v prvej i druhej skupine text objasnil význam daných slov, ktorý bol následne jednoduchšie identifikovateľný.

Slovo **neveselie** dekovali obe skupiny ako antonymum k slovu veselie na relatívne vysokej úrovni. V tomto prípade nie je zložitá dešifrovať význam nového slova. Zaujímavosťou bola odpoveď jedného z respondentov: použil nový výraz a to: smútočie, t. j. vytvoril nové slovo po analógii so slovom neveselie.

Okazionálne slovo **zmysluprázdny** bol vytvorený na základe slova zmysluplný, prostredníctvom ktorého autor vytvára dojem nie slova (javu), ktoré je plné zmyslu, ale práve naopak, je bezmyselné.

V slove **egológia** je dešifrovanie takéhoto slova relatívne jednoduché, keďže je veľmi podobné slovu ekológia, avšak nie je to náuka o prírode ako takej, ale náuka o ľudskom egu, preto egológia.

V dotazníku sme sa nevyhli aj slovám s viacmyselným významom. V slovách, ktoré charakterizujú určitý nedostatok, určitú chorobu sme sa pokúsili aj o dešifrovanie iných ako „uzuálnych významov“. Mnohí informanti dešifrovali okazionálne slová aj takto:

tlakári: ľudia merajúci tlak, ľudia vyvolávajúci stres, nátlak, výpalníci, kulturisti alebo plynári, ľudia, ktorí veľa hovoria, rozprávajú; **platničkári**: zberatelia vyskočených platničiek, výrobcovia platničiek, ľudia zbierajúci platne, zberači platní, CD, DVD, dakto, kto obsluhuje napr. platničku na varenie, ľudia, ktorí varia na dvojplatničke; **vredári**: ľudia, z ktorých je iným nepríjemne, ľudia, ktorí majú stále námietky, stále hundru, lekári, ktorí sa zaoberajú liečením vredov, neužitoční, nepríjemní ľudia, ľudia zaoberajúci sa vredmi, ľudia so zjazvenou dušou, tí, čo „vredia“ kazia. Samozrejme ak by sme brali správne odpovede iba tie, ktoré charakterizujú daný jav iba ako problém zo zdravotnej stránky, tak to boli správne odpovede iba na úrovni 25 % v oboch skupinách, čo nasvedčuje faktu, že každý jedinec si vybaví pri určitom slove svoju extralingvistickú uvedomelosť, a na základe nej aj uvedie svoje „videnie sveta“, t. j. dekoduje nové slová na základe svojich skúsenosti.

Určité videnie sveta na relatívne nízkej úrovni dekovali obe skupiny informantov, kde v slove **vladovláda** nedešifrovali, resp. neuhádli autorov zámer ocharakterizovať určitú etapu na politickej scéne Slovenska (t. j. etapa vládnutia Vladimíra Mečiara), ale okrem iného ocharakterizovali dané slovo aj ako: *vládnutie, vládnutie jedného panovníka, najvyšší stupeň nejakej hierarchie, najvyšší z najvyšších, mužské a ženské meno (čiže ako Vlad'a a Vlado), Vladovia vládnu, svetu silná vláda, generácia, rod, v ktorom vládnu sami Vladovia, vláda vládne štátu, vláda nad vládou.*

V slove **knihonosič** sa obe skupiny zhodli na správnom vnímaní okazionálneho slova, a to ako na žiaka či študenta; jednoducho tá osoba, ktorá nosí knihy, čiže učí sa.

Prvá skupina informantov ešte na vysokej úrovni správnosti dekovala dve slová:

Prebohapustý pochopili informanti ako *pre Boha pustý*, alebo ako znásobenie významu slova *bohapustý*.

V slove **a4izmy** pochopili číslicu 4, ktorá sa v anglickom jazyku vyslovuje ako „for“ správne a dekovali slovo správne ako aforizmy. V skupine žiakov bolo chápanie daných slov na nižšej úrovni oproti prvej skupine.

V slovách dešifrovaných aj jednou aj druhou skupinou na relatívne nízkej úrovni sa zastavíme pri okazionálnych slovách protichlady a dojazvečiť.

V prvom slove sa vyskytla relatívne vysoká uvedomelosť ku kodifikovanému jazyku, kde informanti považovali slovo **protichlady** ako preklep slova protiklady. V danom prípade nebol nápomocný ani kontext.

Minimálna schopnosť dekodovania okazionálneho slova sa prejavila v slove motivovaného frazeologickou jednotkou (čušať ako jazvec). Okazionálne slovo **dojazvečiť** správne pochopili iba traja informanti, z toho dvaja z prvej skupiny. V tomto prípade vidíme nedostatočné ovládanie frazeologizmov v jazyku, z čoho pramenili „zlé“ odpovede.

Paradoxne u oboch skupínach sa text stal akýmsi nástrojom sťaženia porozumenia nového slova, kde pri slove **jemnosluchý**, kontext akýmsi spôsobom rozšíril chápanie daného slova nie iba na „niečo s tenkým, t. zn. dobrým sluchom“, ale aj ako *flegmatický, hluchý, žena, ktorá nie je schopná ľúbiť, bojazlivý, počuje iba to, čo chce*.

Táto analýza dotazníkov poukázala na fakt, že (1) vzdelanie je významným činiteľom pri dekodovaní nového v jazyku, čo hovorí aj o tom, že vzdelanejší ľudia majú širšie lingvistické vedomosti. Tendencia (2) ku kodifikovanému jazyku je veľmi silná: t. j. informant považoval dané slovo iba za preklep a ďalej tomuto slovu nevenoval pozornosť z lexikologického hľadiska. Text (3) neslúži iba ako nástroj na zjednodušenie chápania nového v jazyku, ale aj ako element, ktorý dokáže ponúknuť percipientovi viac významov, t. j. nezjednodušuje chápanie okazionálneho slova, ale aj zhoršuje dekodovanie nových slov v texte.

Literatúra:

АНТОНЯКОВА, Д.: Сущность и функция окказионализмов в художественном тексте. In: E. Guzi (ed.): Hľadanie ekvivalentnosti. Zborník vedeckých príspevkov grantového seminára 17. októbra 2003 KRAT FF PU Prešov, s. 51 – 62. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Guzi1/subor/antonakova.pdf>

ВИНОГРАДОВ, В. С.: Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва: Издательство института общего среднего образования РАО 2001. 224 с.

CERULA, V.: Podstata a funkcia okazionálnych slov (Na materiále tvorby Vladimíra Vysockého a Igora Severianin). Rigorózna práca. Prešov: FF PU 2010. 134 s.

ŠTEKAUER, P. – CHAPMAN, D. – TOMAŠČÍKOVÁ, S. – FRANKO, Š.: Word-formation As Creativity within Productivity Constraints. Sociolinguistic Evidence. In: Onomasiology Online 6, 2005, s. 1 – 55.